

Journal of Comparative Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 13, No. 25, Winter 2022

"A Comparative Study of Prayer from the viewpoint of Rumi and Catherine Ponder"*

Maryam Mardani Varposhti¹, Hosein Hasanpour Alashti², Masuod Ruhani³, Ali Akbar Bagheri Khalili⁴

1. Introduction

"Prayer" means asking and it is one of the important religious rituals and according to the theories of the spirituals of the world, as one of the best ways to communicate with God and one of the highest worships. Since "prayer" plays an important role in the mental health of individuals, comparative research and studies in this field is a cognitive necessity and a way to create unity and peace in human society. The purpose of this descriptive-analytical article is to examine the comparison of prayer from the perspective of Rumi in the book *Masnavi Manavi* as a representative of Islamic mysticism with the views of Catherine Ponder in the book *The Power of Prayer* as a representative of Christian mysticism, regarding the similarities and

---

*Date received: 12/07/2021

Date accepted: 29/08/2021

1. **Corresponding author** Ph.D Candidate in Persian language and literature, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mazandaran University, Babolsar, Iran. maryammardani22@yahoo.com.
2. Associate Professor of Persian language and literature, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mazandaran University, Babolsar, Iran. alashtya@gmail.com
3. Associate Professor of Persian language and literature, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mazandaran University, Babolsar, Iran. ruhani46@yahoo.com
4. Professor of Persian language and literature, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mazandaran University, Babolsar, Iran. aabagheri@umz.ac.ir

differences of thought. The two mystics achieve a lasting result. The results of the research indicate that Ponder and Rumi share many aspects such as the necessity of sincerity and the divine grace of prayer, but the most important difference is in the nature of prayer. Because Rumi pays attention to spiritual matters in prayer and Ponder pays attention to material matters. It seems that by studying the ideas of Eastern and Western mystics, new aspects of reality can be achieved.

2. Methodology

This research has been done by descriptive-analytical method and in it library studies and note taking have been used. The scope of this research is the book *Masnavi Manavi* by Maulana Jalaluddin Mohammad Balkhi, edited by Reynold Nicholson, Tehran, Toos Publications (1996) and 2 volumes of the book *The Power of Prayer* by Katherine Ponder, translated by Mina Azami, Tehran, Mitra Publishing (2008 and 2009) Is. But according to the word, other works of these two great mystics have also been used. In this research, first Rumi's thoughts and opinions regarding prayer are expressed, then Ponder's views on prayer are examined and while expressing the commonalities and differences between the two, the necessary conclusion is reached.

3. Discussion

In the contemporary world, not only has religion and religious rites not been removed from people's lives, but it has also found a new and decisive role in individual and social life and has caused many changes, including multidimensional attitudes towards religion in different societies. Although the prediction of the decline of religion and the gradual decline of religion in the age of scientific thought was first made by August Kent, the father of modern sociology, and later

by many other nineteenth-century European social thinkers, the historical experience of modern human societies And attention resumed his religion and mysticism. (Seyyed Emami, 1997, p.141) As we see in the current world community "a wide wave of tendency to spirituality, in the form of a desire for ancient mystical beliefs" (Hassani Jalilian, 2020, p. 19) and the tendency to modern and emerging mysticism in the East and West.

Throughout history, many mystics have addressed common ground. One of these topics is "prayer", which is one of the most fundamental topics for mystics all over the world. But in today's modern world, it seems that praying from scriptures and prayers does not seem to be very effective for people because today people are looking for a newer way to communicate with their God. Catherine Ponder, one of the most famous Christian writers and priests in modern times, was one of the first to pay special attention to this. He has always emphasized the great power and power of prayer and he has always tried to lead people to establish a simple, sincere and intimate relationship with God.

According to the theologians of the world, especially Islamic mystics, since *prayer* is a bridge between God and man, any kind of prayer is valuable, even if it is to meet the material and daily needs of human life. Maulana Jalaluddin Mohammad Balkhi, as one of the greatest mystics of the Islamic world, has valuable theories about prayer in his works, especially in the *Masnavi Manavi*. Catherine Ponder, a Christian pastor and author of *The Power of Prayer*, also describes the amazing power of prayer in her book and encourages her audience to have a pure and sincere relationship with God. Based on the intertextual views that most texts are influenced by each other, Pander is expected to be influenced by Rumi, but he does not explicitly name Rumi in his book, although many intellectual similarities can be seen in his work with Rumi. Given the importance

of prayer in mystical texts, in this article, the intention is to pray and better understand and understand it in the two religions of Islam and Christianity, based on the theories of these two great thinkers - Rumi and Catherine Ponder. And while enumerating the main components of prayer from the perspective of these two great mystics and mentioning the points of inequality and sharing views, the angles of this matter should be shown better and more accurately. Basically, it should be noted that the ideas and findings of many seekers and mystics in all parts of the world are very similar and sharings. Perhaps it can be said that this similarity is the reason why the great mystics and seekers of the world have achieved transcendental and transcendental experiences and have been able to make observations that the ordinary senses are not able to receive. (Behnamfar and Khoshaman, 2010, p. 5) In case of encountering principles with religious phenomena and studying and comparing different religions and mystics of the world with a scholarly and far from purpose view, many political, sectarian, military and ... Will go and human societies will prosper in more peace. When people around the world have the same cultural ties, "this stronger bond prevents nations from distancing or even fighting for political or economic gain." (Otto, 2018: 13)

4. Conclusion

Prayer has a special place from both Ponder's and Rumi's point of view. Despite the many similarities between these two mystics in the matter of prayer, there are some differences between them in this regard. Because Ponder's language and prose are so simple and fluent, she has been very successful in attracting a contemporary audience. Catherine Ponder takes a fresh and modern look at the issue of prayer, calling it a simple human connection to her God. She expresses prayer in the form of *emphatic phrases* and in very fluent ways, using words that are completely modern and in accordance with the needs of

contemporary man, and believes that if these emphatic phrases are recited with sincerity and according to special circumstances, the answer will undoubtedly be answered. They will be. In general, the differences between Rumi and Pander can be summarized as follows: the way of praying, the rules and stages of prayer, the change or non-change of all things by prayer, the focus on spiritual issues by Rumi and worldly issues by Pander, the reasons for not answering prayer . Common points and similarities between Ponder and Rumi's view of prayer include: the need for sincerity in prayer, the need to destroy the human will in the will of God during prayer, the will of God and the divine grace of prayer, the need for perseverance in prayer and ... Cited. Considering these cases, in a comparative comparison between Rumi and Ponder, we find that in general, the similarities in Rumi and Ponder's views on prayer are basically more than the differences and distinctions between the two.

Keywords: Prayer, Rumi, Masnavi-ye Ma'navi, Catherine Ponder.

Resources [in Persian]:

The Holy Quran.

Bible.

Amoli, M. (2001). *Dictionary of Terms and Definitions (Nafayes Al-Fonun)*. With the Effort of Dr. B. Servatiyan. Tehran: Ferdows press.

Ibn Arabi, M. (2009). *Fusus al-Hekam*, (Trans & Ed by M. Khajavi). Tehran: Molly Publications press.

Otto, R. (2018). *East and West mysticism. A comparative analysis of the nature of mysticism*. (E. Rahmatiyan Trans). Ed by M. Malekiyan. Tehran: Sofiya press.

Behnam Far, M. & Z. Khoshaman. (2019). "Comparison of the Metaphysical Thoughts of Rumi and Lobsang Rampa Based on the Idea of the Holographic World". *Journal of Comparative Literature*, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman. Eleventh year. Number twenty.5.

- Ponder, C. (2008). *The power of prayer*. (6th ed). Volrd1. M. Ezami Trans. Tehran: Mitra press.
- Ponder, C. (2009). *The power of prayer*. (8th ed). Volrd2. M. Ezami Trans. Tehran: Mitra press.
- Ponder, C. (2004). *Wealth Law*. (19th ed) .G. Khoshdel Trans. Tehran: Peykan press.
- Ponder, C. (1994). *From the state of love*. (4th ed). G. Khoshdel Trans. Tehran: Roshangaran press.
- Ponder, C. (1997). *Open your eyes*. (4th ed). G. Khoshdel Trans. Tehran: Alborz press.
- Tabrizi, SH. (1997). *Shams Tabrizi Articles*. (5th ed). Ed. by M. Movahed. Tehran: Kharazmi press.
- Hassani Jalilian, M. (2020). "Comparative study of the teachings of the four covenants of Miguel Ruiz and Rumi's Masnavi". *Journal of Comparative Literature*, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman. Twelfth year. Number 22. 75-93.
- Dargahi, M. (2013). *Verses of Masnavi*. (4th ed). Tehran: Amirkabir press.
- Dehkhoda, A. (1961). *Dehkhoda dictionary*. Tehran: University of Tehran press.
- Zarrin Koob, A. (2014). *Search in Iranian Sufism*. (13th ed).Tehran: Amirkabir press.
- Zarrin Koob. (2013). *The value of Sofia heritage*. (16thed).Tehran: Amirkabir press.
- Zarrin Koob. (1993). *The sea in the pitcher*. (4th ed).Tehran: Scientific press.
- Schimmel, A. (1991). *Glory of the Shams*. (2nd ed). (H. Lahouti Trans). Tehran: Scientific and cultural press.
- Ghobadi,A, & P.Alipour. (2012). "Functional analysis of religious ceremonies and rituals". Two scientific-specialized quarterly *journals of Islam and social sciences*. Volume 3. N:9. 115-127.
- Qarashi, A. (2007). *Quran Dictionary*. Tehran: Islamic Library press.
- Moein, M. (2008). *Persian dictionary (Moin)*.Tehran: Ketabe Aarad press.
- Makarem Shirazi, N. (1982). Arranged by: M. Makarem, M. Hamedi. *Origin of religions*. Qom: Imam Ali Ibn Abi Talib press.
- Maulana Balkhi, J. (2002). *Fihe ma fih*. With corrections and margins of the novel Forouzanfar. (9th ed).Tehran: Amir Kabir press.

Maulana Balkhi, J. (2009). *Lyrics of Shams Tabrizi*. According to the version of Master Badi-ol-Zaman Forouzanfar. Introduction by Dr. Abdolhossein Zarrinkoob. (5th ed). Tehran: Contemporary Voice press.

Maulana Balkhi, J. (1996). *Masnavi-ye Ma'navi*. Edited by Reynold Nicholson. Tehran: Toos press.

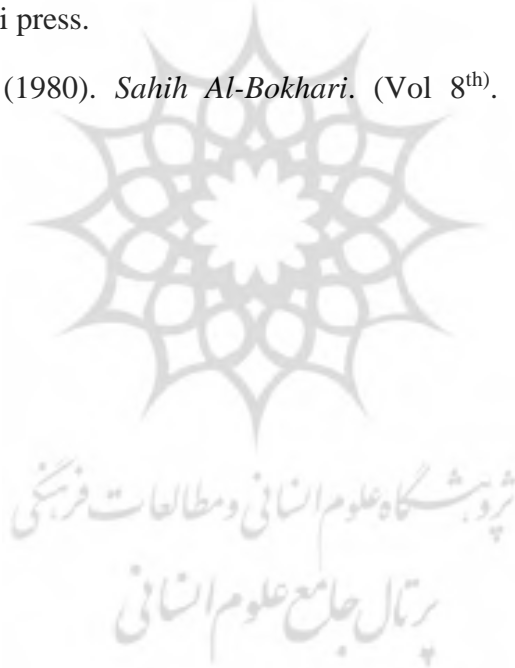
Hamilton, M. (1998). *Sociology of Religion*. (M. Salasi Trans). Tehran: Tebyan press.

Resources [in Arabic]:

Amadi Tamimi, A. (1989). *Sharhe Ghorar al-Hakam va Dorar al-Kalam*. Ed. by M. Raja'i. Qom: Islamic Library press.

Ibn Manzoor, M. (1987). *Arabic language*. Beirut: Dar Al-Ehya Al-Tors Al-Arabi press.

Bokhari, A. (1980). *Sahih Al-Bokhari*. (Vol 8th). Beirut: Lebanon press.

نشریه ادبیات تطبیقی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال سیزدهم، شماره بیست و پنجم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

«بررسی مقایسه‌ای دعا از منظر مولانا و کاترین پاندر»*

مریم مردانی ورپشتی (نویسنده مسئول)^۱، حسین حسن پور آلاشتی^۲، مسعود روحانی^۳، علی اکبر باقری خلیلی^۴

چکیده

«دعا» به معنی طلب و درخواست کردن، از مناسک مهم دینی به‌شمار می‌رود و براساس نظریات معنویان جهان، به‌عنوان یکی از بهترین راه‌های ارتباط با خدا و از برترین عبادات است. از آنجا که «دعا» در بهداشت روانی افراد سهم بسزایی دارد، پژوهش‌ها و مطالعات مقایسه‌ای در این حوزه از ضروریات معرفتی و راهی جهت ایجاد یگانگی و صلح در جامعه بشری به‌شمار می‌آید. هدف این جستار که با روش توصیفی-تحلیلی نگاشته شده، آن است تا با بررسی مقایسه‌ای دعا از منظر مولانا در کتاب *مثنوی معنوی* به‌عنوان نماینده عرفان اسلامی با نظریات کاترین پاندر در کتاب *قدرت دعا* به‌عنوان نماینده عرفان مسیحی، درخصوص همسانی‌ها و ناهمسانی‌های اندیشگانی این دو عارف به نتیجه‌ای پایدار دست‌یابد. نتایج تحقیق بیانگر آن است که پاندر و مولانا از جهات بسیاری همچون لزوم اخلاص و موهبت الهی بودن دعا با یکدیگر اشتراک دارند اما مهم‌ترین اختلاف نظر آن‌ها در ماهیت دعاست؛ زیرا توجه مولانا در دعا به امور معنوی و توجه پاندر به امور مادی است. چنین به‌نظر می‌رسد که با مطالعه اندیشه‌ها و یافته‌های عارفان بزرگ شرق و غرب می‌توان به جنبه‌های نوینی از عرفان حقیقی دست‌یافت.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۰۷

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۲۱

Doi: 10.22103/jcl.2021.17783.3305

صص ۲۸۵ - ۳۱۰

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

maryammardani22@yahoo.com

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. alashtya@gmail.com

۳. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. ruhani46@yahoo.com

۴. استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. aabagheri@umz.ac.ir

واژه‌های کلیدی: دعا، مولانا، مثنوی معنوی، کاترین پاندر.

۱. مقدمه

در دنیای معاصر، نه تنها دین و مناسک دینی از زندگی مردم کنار نرفته، بلکه نقش جدید و تعیین‌کننده‌ای در زندگی فردی و اجتماعی پیدا کرده و باعث تحولات بسیاری شده است که نگرش‌های چندبعدی به دین در جوامع مختلف، از جمله این تحولات به‌شمار می‌آیند. هرچند پیش‌بینی زوال دین و افول تدریجی مذهب در عصر اندیشه علمی ابتدا توسط آگوست کنت - پدر علم جامعه‌شناسی نوین - و بعدها توسط بسیاری دیگر از اندیشه‌وران اجتماعی قرن نوزده اروپا مطرح شد، اما تجربه تاریخی جوامع بشری در زمان معاصر به کلی این پیش‌بینی را باطل کرد و اقبال به دین و عرفان از سر گرفته شد (سید امامی، ۱۳۷۶: ۱۴۱)؛ به طوری که در جامعه جهانی کنونی شاهد «موجی گسترده از گرایش به معنویت، به شکل تمایل به باورهای عرفانی کهن» (حسنی جلیلیان، ۱۳۹۹: ۱۹) و گرایش به عرفان‌های مدرن و نوظهور در شرق و غرب هستیم.

در طول تاریخ بسیاری از عارفان، به موضوعات مشترکی پرداخته‌اند. یکی از این موضوعات «دعا» است. اما در دنیای مدرن امروز به نظر می‌رسد دعاخواندن از روی کتب مقدس و ادعیه، برای مردم چندان تأثیرگذار نبوده است، زیرا مردم، امروزه به دنبال راه و شیوه جدیدتری برای برقراری ارتباط با معبود خود هستند. «کاترین پاندر»^۱ از نویسندگان و کشیشان بنام و مشهور مسیحی، در دوران معاصر جزء اولین کسانی است که به این امر توجه ویژه‌ای معطوف داشت. وی همواره بر تأثیر و قدرت فراوان دعا تأکید بسیار داشته و سعی او همواره بر این بوده است تا مردم را به برقراری ارتباطی ساده، خالصانه و صمیمی با خداوند رهنمون سازد.

بر اساس نظریات معنویان جهان و به خصوص عرفای اسلامی، از آنجایی که «دعا» پل ارتباطی میان خدا و انسان محسوب می‌شود، هر نوع دعایی دارای ارزش است، اگرچه برای برآوردن حوائج مادی و روزمره زندگی بشر باشد. مولانا جلال الدین محمد بلخی، به عنوان یکی از بزرگترین عرفای جهان اسلام، در باب دعا در آثار خود و به‌ویژه در مثنوی معنوی نظریات ارزشمندی دارد. کاترین پاندر کشیش مسیحی و نویسنده کتاب قدرت دعا نیز در کتاب خود به بیان نیروی شگرف دعا و تشویق مخاطبان خود در برقراری ارتباطی خالص و صمیمانه با خداوند پرداخته است. بر اساس نظرات بینامتنیت که اکثر متون متأثر از یکدیگرند، انتظار می‌رود که پاندر متأثر از مولانا باشد، اما وی در کتاب خود به صراحت نامی از مولانا نبرده است، اگرچه اشتراکات اندیشگانی بسیاری در آثار او با مولانا مشاهد می‌گردد. اصولاً باید به این نکته توجه داشت که اندیشه‌ها و یافته‌های بسیاری از سالکان و

عارفان در تمام نقاط دنیا با یکدیگر اشتراک و همسانی زیادی دارد. شاید بتوان گفت که این یکسانی، دلیل بر آن باشد که عارفان و سالکان بزرگ دنیا به تجربه‌های ماورایی و استعلایی نایل آمده‌اند و توانسته‌اند مشاهداتی داشته‌باشند که حواس عادی قادر به دریافت آنها نیست (بهنام فر و خوشامن، ۱۳۹۸: ۵).

محدوده این پژوهش، کتاب *مثنوی معنوی* از مولانا جلال‌الدین محمد بلخی، به تصحیح رینولد نیکلسن، تهران، انتشارات توس (۱۳۷۵) و ۲ جلد کتاب «قدرت دعا» از کاترین پاندر، ترجمه مینا اعظامی، تهران، نشر میترا (۱۳۸۷ و ۱۳۸۸) است. اما به فراخور کلام از آثار دیگر این دو عارف بزرگ نیز استفاده شده است.

۱-۱. شرح و بیان مسئله

موضوع «دعا» یکی از بنیانی‌ترین محورهای مورد توجه عرفا در تمام دنیا به‌شمار می‌رود. با توجه به اهمیت آن در متون عرفانی، در این جستار قصد بر آن است تا به دعا و درک و شناخت بهتر آن در دو دین اسلام و مسیحیت با تکیه بر نظریات این دو اندیشمند بزرگ - یعنی مولانا و کاترین پاندر - پرداخته شود و ضمن برشماری مؤلفه‌های اصلی دعا از منظر این دو عارف بزرگ و ذکر نکات ناهمسانی و اشتراک دیدگاه ایشان، زوایای این امر هرچه بهتر و دقیق‌تر نمایان گردد.

۱-۲. پیشینه پژوهش

برخی پژوهشهای انجام شده درخصوص دعا در مثنوی مولانا: پایان نامه «بازتاب نیایش و نجوای عاشقانه در مثنوی با تکیه بر جنبه‌های بلاغی آن» نوشته راضیه آدینه (۱۳۹۱) به بررسی دعا و نیایش در مثنوی پرداخته و خصوصیات بلاغی و زیبایی شناسی آن را بررسی کرده‌است. پایان نامه «دعا از منظر مولانا (با تأکید بر مثنوی) و حافظ» نوشته زینب حیدر اوقلی (۱۳۹۲) به بررسی تطبیقی ویژگی‌های دعا و نیایش از منظر حافظ و مولانا پرداخته‌است. پایان نامه «بررسی مقایسه‌ای «دعا» در نهج‌البلاغه و مثنوی معنوی» نوشته طیبه مکی‌آبادی (۱۳۹۱)، اهمیت دعا را با رویکرد عرفانی مورد بررسی قرار داده و مقایسه‌ای میان نهج‌البلاغه و مثنوی در این خصوص به انجام رسانده‌است. مقاله «جایگاه دعا از دیدگاه مولانا» نوشته هانیه حیدرنیا و بهمن سعیدی پور، دیدگاه مولانا را نسبت به دعا، دیدگاهی عرفانی اسلامی می‌داند که نشئت گرفته از قرآن و سیره و سخنان معصومین (ع) است، سپس به مضامین دعاهای مثنوی پرداخته. مقاله «تفسیر عرفانی دعا در مثنوی معنوی» نوشته رامین محرمی (۱۳۸۷) نیز به بیان دیدگاه‌های مولانا درخصوص دعا همچون: توفیق الهی بودن دعا، مستجاب بودن تمام دعاها و... اشاره دارد. موضوع این جستار در مبحث نظریات مولانا درباره دعا، با تحقیقات انجام شده، تا حدود زیادی هم‌پوشانی دارد؛ به همین دلیل سعی شده در این پژوهش، نظریات مولانا به صورت خلاصه ارائه گردد. اما در

هیچ یک از آثار ذکر شده و تحقیقات صورت گرفته، مقایسه‌ای با کاترین پاندر و مولانا انجام نشده که این امر ضرورت چنین پژوهشی را نمایان می‌سازد.

۳-۱. ضرورت پژوهش

در صورت مواجهه اصولی با پدیده‌های دینی و بررسی و مقایسه ادیان و عرفانهای مختلف جهان با نگاهی محققانه و به دور از غرض، بسیاری از اختلافات سیاسی، فرقه‌ای، نظامی و... نیز از میان خواهد رفت و جوامع بشری در آرامش بیشتری به‌سرخواهند برد. وقتی مردم سراسر دنیا از پیوندهای فرهنگی یکسانی برخوردار باشند «این پیوند استوارتر، مانع از آن می‌شود که ملتها به دلیل اغراض سیاسی یا منافع اقتصادی، از هم فاصله بگیرند یا حتی با هم بستیزند.» (اوتو، ۱۳۹۷: ۱۳)

۱-۴. چارچوب مفهومی

۱-۴-۱. دین

در فرهنگ فارسی معانی دین این گونه آمده است: «قانون و حق و داوری، آیین، کیش، راه و روش» (فرهنگ معین، ذیل واژه). نظریات و فرضیه‌های بسیاری در مورد دین و انگیزه و علل گرایش به آن توسط اندیشمندان مطرح شده که مکارم شیرازی در کتاب *پیدایش مذهب آنها* را در ده عنوان خلاصه نموده است: عوامل اقتصادی استعماری، عوامل اقتصادی ضد استعماری، نیازهای اخلاقی و اجتماعی، جهل و بی‌اطلاعی از اسرار طبیعت، ترس از عوامل وحشتناک طبیعی، عوامل جنسی، عقیده به روح، اعتقاد به بخت و شانس، فطرت انسانی، مطالعه اسرار هستی. این عناوین بعضی جنبه «روانی»، بعضی «اخلاقی و اجتماعی»، بعضی «اقتصادی» و بعضی «فکری و عقلی» دارند (ر.ک: مکارم شیرازی، ۱۳۶۱: ۱۴).

قرآن کریم در مورد دین می‌فرماید: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا: پس روی خود را متوجه گردان به سوی دین حق و استوار، آفرینش خدا را که مردم را بر آن آفرید.» (روم/۳۰). سر جان ملکم در کتاب *جامعه‌شناسی دین* به بحث در باب برخی از نظریات در خصوص دین پرداخته است؛ مثلاً دیدگاه کلیفورد گیرتس نسبت به دین این است که دین، بخشی از یک نظام فرهنگی است. پیتر برگر هم معتقد است انسانها ذاتاً گرایش به دین دارند که نظم معنی‌داری را بر واقعیت حاکم کنند. استارک و بین بریج نیز بر این باورند که دین اساساً کوششی است برای برآوردن آرزوها و یا به‌دست آوردن پاداشها (ر.ک: همیلتون، ۱۳۷۷: فصل چهارده تا شانزدهم).

۱-۴-۲. دعا در لغت و اصطلاح

دعا به معنی خواندن و حاجت‌خواستن و استمداد است که در برخی موارد نیز تنها مطلق خواندن از آن مورد نظر است (قرشی، ۱۳۸۶: ۵۸). در فرهنگ اصطلاحات و تعاریف

نفایس الفنون نیز چنین آمده است: «دعا، به معنی طلب کردن حاجت است از باری تعالی به تضرع و اخلاص» (آملی ۱۳۸۰: ۱۲۸). دعا در اصطلاح عبارت است از «خداخوانی و استغاثه و زاری و درخواست چیزی - از نیک و بد- برای خود یا دیگری از درگاه الهی» (دایره المعارف تشیع، ۱۳۸۵: ۵۱۴). گذشته از معنای لغوی، دعا از منظر عرفا و اهل دل حالت روحی‌ای است که میان انسان و معبودش انس و الفت ایجاد می‌کند و او را در جاذبه ربوبی قرار می‌دهد (ر.ک: ابن منظور، ۱۴۰۸: ۳۶۲). در قرآن کریم به صراحت آمده است که: «وَ قَالَ رَبُّكُمْ اُدْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ: و پروردگارتان فرمود: بخوانید مرا تا اجابت کنم شما را». (قرآن، غافر، آیه ۶۰) در انجیل نیز آمده است: «بخوانید تا به شما داده شود. بجوید تا بیاید. در بزنید تا به روی شما باز شود.» (انجیل متی، ۸: ۷)

۲. بحث و بررسی

۲-۱. دعا از منظر مولانا

دامنه تعالیم مولانا به حدی گسترده است که به راستی نمی‌توان حد و مرزی برای آن قائل شد. با این حال به‌طور کلی «علم به این که عشق به راستی تنها چیزی است که در تمامی حیات آفرینش واجد اهمیت است، اساس اندیشه مولوی را می‌سازد... اما آخرین و عالی‌ترین تجربه این عشق متقابل میان آدمی و خداوند در دعا دیده می‌شود.» (شیمل، ۱۳۷۰: ۱۳) اشارات مولانا درباره «دعا» در مثنوی، بیشتر در قالب قصه و تمثیل بیان گردیده است. در مبحث «دعا» از منظر مولانا (بخصوص در مثنوی)، نکاتی چند حائز اهمیت است که در ذیل به آنها اشاره می‌شود:

۲-۱-۱. شرایط دعا

۲-۱-۱-۱. آلوده نبودن قلب و زبان به گناه: «دعا» از منظر مولانا شرایطی دارد؛ از جمله آلوده نبودن قلب و زبان به گناه. او در داستان فرعون، علت عدم قبول دعا و تضرع او را هنگام غرق شدن، به این دلیل می‌داند که فرعون با قلبی آلوده دعا می‌کند؛ همچنین در این داستان خداوند به موسی (ع) امر می‌فرماید که با دهانی که هرگز با آن دعا نکرده‌ای مرا بخوان!

گفت ای موسی ز من می جو پناه   با دهانی که نکردی تو گناه

(مولانا، ۱۳۷۵/۳/۱۸۰)

۲-۱-۱-۲. مسلط بودن فرد به افکار و کلام خود: از آنجا که کلمات در هنگام دعا بسیار مهم و مؤثر هستند، فرد باید کاملاً بر افکار و کلام خویش مسلط باشد. در داستان عیادت حضرت رسول (ص) از صحابی رنجور، یکی از صحابی پیامبر (ص) دچار بیماری سختی می‌شود، پیامبر (ص) از وی می‌پرسد آیا دعای ناروایی کرده که به این عذاب دچار شده

است؟ صحابی به برکت حضور رسول به یاد می آورد که در دعایی از خداوند خواسته بود تا عذابی که قرار است در آن دنیا به او بچشاند، در همین دنیا بر او نازل نماید. پیامبر (ص) فرمودند: عذاب آن دنیا بسیار سهمگین است و کسی در این دنیا طاقت تحمل آن را ندارد: گفت هی هی این دعا دیگر مگن برمگن تو خویش را از بیخ و بن!

(مولانا ۲۴۸۵/۲/۱۳۷۵)

۲-۱-۲. دعا و اجابت آن هر دو از خداست

مولانا نیز همانند ابن عربی معتقد است هر چیزی که انسان دعایش را می کند، استعداد آن چیز در وجودش بوده است و منشأ هر چیز (دعا، درخواست، استعداد) تنها خداوند است (ر.ک: ابن عربی، ۱۳۸۷: ۳۱). از منظر مولانا، خداوند، خود خواستار دعاست و از بندگانش می خواهد تا او را به دعا بخوانند و در هر صورت، هم دعا و هم اجابت آن، هر دو از جانب خداوند است:

هم دعا از تو اجابت هم ز تو ایمنی از تو مهابت هم ز تو

(همان: ۶۹۵)

۲-۱-۳. دلایل عدم اجابت دعا

۲-۱-۳-۱. شنیدن آواز بنده مؤمن: اگر در اجابت دعایی تأخیر و درنگ اتفاق می افتد، به این دلیل است که خداوند با شنیدن آواز بنده مؤمن خویش، خشنود می گردد: «حق تعالی می فرماید که ای بنده من! حاجت تو را در حالت دعا و ناله زود برآوردمی، اما آوازه ناله تو مرا خوش می آید. در اجابت، جهت آن تأخیر می افتد تا بسیار بنالی که آواز و ناله تو مرا خوش می آید.» (مولانا، ۱۳۸۱: ۳۷)

۲-۱-۳-۲. گرایش به برخی از گناهان و رذایل اخلاقی: مولانا معتقد است گناه کردن و معطوف شدن به برخی از رذایل اخلاقی همچون کبر و حرص، باعث عدم قبولی دعا در نزد حق می گردد:

ناله کافر چو زشت است و شهیق زان نمی گردد اجابت را رفیق

(مولانا، ۲۰۰۵/۲/۱۳۷۵)

۲-۱-۳-۳. حکمت خداوندی: مولانا نیز همچون ابن عربی معتقد است این که دعایی زود مستجاب شود یا به تأخیر مستجاب شود، به واسطه قدر معین آن نزد خداوند است و زمانی که «وقت» با «درخواست» موافق باشد، دعا سریع اجابت می شود، ولی زمانی که «وقت» به تعویق بیفتد، اجابت هم به تأخیر می افتد (ر.ک: ابن عربی؛ ۱۳۸۷: ۳۳). بسیاری دعاها هستند که اجابت نمی شوند و دلیل آن تنها «حکمت خداوندی» است و در این اجابت نشدن ها، سودی است که انسان یا متوجه آنها نمی شود و یا در آینده حکمت و سود آن را می فهمد و بنابراین با خود می گوید:

شکر حق را کان دعا مردود شد من زیان پنداشتم، آن سود شد

(مولانا، ۱۴۰/۲/۱۳۷۵)

۲-۱-۴. اموری که دعا نمی‌تواند آنها را تغییر دهد: بعضی امور هستند که هیچ دعایی نمی‌تواند آنها را تغییر دهد؛ همانند: مرگ. نادانی و بی‌عقلی نیز از منظر مولانا، اموری علاج‌ناپذیر و شفانیافتنی هستند که نمی‌توان با دعا آنها را رفع نمود. در مثنوی داستانی ذکر شده است که در آن، حضرت عیسی (ع) با ترس، به کوهی فرار می‌کند، وقتی از ایشان علت را می‌پرسند، جواب می‌دهند که از دست آدمی احمق فرار می‌کنند؛ چراکه هر کس به حماقت مبتلا شود، با هیچ دعایی نمی‌توان وی را نجات بخشید (ر.ک: مولانا، ۲۵۷۰/۳/۱۳۷۵-۲۵۹۸).

۲-۱-۵. اشاره به داستان بزرگان دین و عرفان و دعا‌های آنان: در مثنوی به داستان بزرگان دین و عرفان و دعا‌های مستجاب شده ایشان اشارات فراوانی شده است؛ مثل داستان حضرت عیسی (ع) که از آب و گل، صورتک مرغی می‌سازد و با دم مسیحایی خود به او حیات و زندگانی می‌بخشد:

آب و گل چون از دم عیسی چرید بال و پر بگشاد مرغی شد پدید

(مولانا، ۱۶۵/۱/۱۳۷۵)

۲-۱-۶. تسلیم بودن مؤمن در برابر امر حق و دعا نکردن وی: از خلال داستانهای مولانا این طور برمی‌آید که از منظر وی، مؤمن واقعی همیشه از خداوند راضی است و هیچ‌گاه به قضا و مشیت الهی اعتراض نمی‌کند یا برای رفع آن دعایی بر زبان جاری نمی‌سازد.

پس چرا گوید دعا الا مگر در دعا بیند رضای دادگر

(مولانا، ۲۲۹۴/۳/۱۳۷۵)

ابن عربی در فصوص الحکم معتقد است که افراد در «درخواست و دعا» به سه دسته تقسیم می‌شوند: ۱- افرادی که طلبی معین دارند؛ ۲- افرادی که طلبی نامعین دارند و مثلاً می‌گویند خدایا هر آنچه مصلحتم در آنست، به من عطا کن؛ ۳- افرادی که هیچ سؤال و خواسته‌ای ندارند؛ چراکه می‌دانند خداوند همه چیز را از قبل مقرر کرده؛ پس قلبشان را برای قبول آنچه که از جانب حق وارد می‌شود آماده می‌کنند و از اغراض و اهداف خویش چشم می‌پوشند (ر.ک: ابن عربی، ۱۳۸۷: ۴۵-۲۹). مولانا نیز در این خصوص با ابن عربی هم‌عقیده است و به این نکته اعتقاد دارد که واقفان به سر الهی، هیچگاه از درگاه احدیت سؤال و خواسته‌ای ندارند.

۲-۱-۷. لزوم دعا در برخی موارد: در بعضی موارد ترک دعا امری ناروا است؛ چراکه در این موارد، دعا باعث هدایت گروهی از انسانها خواهد شد و از مقوله عبادات به شمار می‌آید؛ مثل قصه‌ای که در آن، کرامت یکی از زاهدان در بادیه باعث نزول باران بر

تشنگان حج می‌شود (ر.ک: مولانا، ۲۰/۲/۱۳۷۵-۳۸۰۵). بنده خالص خداوند، کسی است که می‌داند در چه زمانی دعا کند و در چه زمانی در برابر قدر الهی سکوت کند. همانند حضرت ایوب (ع) که زمانی سکوت کرد و زمانی دعا و خواست خود را بر زبان جاری ساخت. دعا هنگامی که برای امتثال از فرمان حق باشد، ضروری است.

۸-۱-۲. **لزوم دعای بموقع و بهنگام:** مولانا به لزوم سخن و دعای بجا و بموقع، تأکید بسیار دارد. در مثنوی، قصه مردی حکایت شده است که به هنگامی که باید دعای استنجا را بخواند، دعای استنشاق را می‌خواند! در این حال شخصی وی را متوجه اشتباهش می‌کند:

گفت شخصی خوب ورد آورده ای   لیک سوراخ دعا گم کرده ای

(مولانا، ۲۲۲۸/۴/۱۳۷۵)

۹-۱-۲. **لزوم دعا در حق دیگران:** مولانا بر «دعا در حق دیگران» بسیار تأکید می‌ورزد. از دید او این تنها دعایی است که یقیناً برآورده خواهد شد. وی معتقد است که برای همه - حتی برای دشمنان - هم باید دعا کرد؛ چرا که در بسیاری از مواقع همین دشمنان هستند که سبب ساز خیر و صلاح آدمی می‌گردند:

چون سبب ساز صلاح من شدند   پس دعاشان بر من است ای هوشمند

(مولانا، ۹۰/۴/۱۳۷۵)

۱۰-۱-۲. **الحاح و اصرار نمودن همراه با درد و آه:** از نظر مولانا یکی از اموری که در دعا حتماً باید به آن توجه داشت، الحاح و اصرار همراه با تضرع و زاری نزد خداوند است: گر نه حدیث او بدی جان تو آه کی زدی   آه بزن که آه تو راه کند سوی خدا

(مولانا، ۱۳۸۸: ۱۵۹)

۱۱-۱-۲. **دعا کردن تمامی موجودات دنیا و کائنات:** از منظر مولانا تمام عالم و کائنات در حال دعا، نیایش و تسبیح خداوند یکتا هستند؛ هر چند هیچ موجودی چنان که شایسته است نمی‌تواند تسبیح او را به جا آورد:

در نمازند درختان و به تسبیح طیور   در رکوع است بنفشه که دو تا می‌آید

(مولانا، ۱۳۸۸: ۴۱۲)

۲-۲. دعا از منظر کاترین پاندر

کاترین پاندر، واژه «دعا» (Prayer) را به معنی «ارتباط با خداوند و نیکویی‌اش» می‌شناسد (پاندر، ۱۳۸۷: ۲۵)؛ همچنین آن را به معنی «اشتراک» (Communion) می‌داند و اعتقاد دارد هدف دعا کردن، مشارکت با خداوند است. وی در تعبیری ویژه، دعا را «دور آگاهی مقدس» توصیف می‌کند (پاندر، ۱۳۸۸: ۱۶۵). از مشخصه‌های اصلی و بارز سبک پاندر، استفاده از «عبارتهای تأکیدی» است که خود نوعی «دعا» به شمار می‌رود. وی برای هر مشکلی، عبارتی خاص را توصیه می‌کند تا در موقعیتهای مختلف بتوان از آن بهره

گرفت. عباراتی با بار معنایی مثبت و پُرانرژی که بسیار ساده و روان طرح شده‌اند. همچنین وی پس از بررسی و توضیح هریک از مسائل، شاهد مثال‌هایی از ماجرای افراد مختلف می‌آورد و در ضمن آنها بسیاری از مشکلاتی که انسان امروز به‌نحوی با آنها درگیر است بیان می‌کند؛ مشکلاتی مانند: ازدواج، خرید خانه، یافتن شغل مناسب و ... وی با این کار بر صمیمیت و گیرایی کلام خود می‌افزاید. از منظر پاندر دعا کردن کلیدی است برای حل تمامی مشکلات بشری اعم از روحی، جسمی و ... او اعتقاد دارد پویایی دعا نه تنها در شرایط متعالی زندگی، بلکه در شرایطی طنزآمیز نیز می‌تواند قدرت خود را نشان دهد (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۸: ۱۶). در جلد اول کتاب *قدرت دعا* پاندر ابتدا، علت اعجاز دعا، مزایای دعا، دلایل اجابت‌نشدن دعا و ... را توضیح می‌دهد و بعد انواع دعا را با زبانی سلیس توضیح داده، مثال‌هایی زنده و ملموس برای هر یک می‌آورد. در جلد دوم کتاب *قدرت دعا* نیز وی انواع دیگر دعا را که پیشرفته‌تر از دعا‌های جلد اول هستند، توضیح می‌دهد، سپس توصیه می‌کند که بهتر است دعاها به صورت گروهی و با همراهی دیگران خوانده شود. پاندر در پایان کتاب نیز برای اجابت دعا و به عنوان بهای اجابت دعا، دیگران را تشویق و سفارش می‌کند به شکرگزاری و عشریه‌دادن و ایمان به این مسئله که هرچقدر بیشتر عطا و شکرگزاری کنید، بیشتر به دست می‌آورد.

۲-۲-۱. انواع دعا به طور کلی از منظر پاندر

پاندر در دو جلد کتاب *قدرت دعا* انواع نُه‌گانه دعا را ابتدا چنین معرفی می‌کند: ۱- دعای آرامش، ۲- دعای پالایش، ۳- دعای محافظت، ۴- دعای مشیت (جلد اول، فصل سه تا شش) ۵- دعای اعجاز، ۶- دعای تمرکز، ۷- دعای مراقبه، ۸- دعای سکوت، ۹- دعای درک (جلد دوم، فصل هفت تا یازده).

۲-۲-۲. روش‌های دعایی از منظر پاندر

پاندر برای دعا کردن روش‌های مشخصی را توصیه می‌کند و پیروی از یک سری اصول را برای اجابت دعا لازم می‌شمارد. او بر این امر تأکید دارد دعا‌هایی که در دو جلد کتاب *قدرت دعا* معرفی شده، باید مرحله به مرحله انجام شوند تا به نتیجه دلخواه برسند. در این روند، داشتن تمرکز، تمرین و استفاده مداوم از «عبارات تأکیدی» لازم و ضروری است.

۲-۲-۳. تشابهات اندیشگی پاندر و تعلیمات دین اسلام

با توجه به قرائن موجود در آثار پاندر، اندیشه‌ها و گفته‌های پاندر نه تنها با مولانا شباهت دارد، بلکه به‌طور کلی با دین اسلام هم اشتراکات و شباهتهای بسیاری دارد. او نیز همچون بسیاری از عارفان کهن اسلامی به حقیقت این حدیث **منسوب** به حضرت علی (ع) اعتقاد دارد که: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ» (تمیمی، ۱۴۱۰: ۲۳۲) و آن را همچون رازی قدیمی به خوانندگان خود می‌نماید (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۷: ۳۴)؛ همچنین وی می‌گوید:

«برای او (خداوند) والاترین شیوه جلوه خود از طریق کسی است که به سیمای او و شبیه به خود اوست، یعنی انسان» (پاندر، ۱۳۸۷: ۳۳) که این سخن بسیار شبیه به حدیث پیامبر (ص) است که می‌فرمایند: «انَّ اللَّهَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَى صُورَتِهِ: همانا خداوند انسان را به شکل و صورت خود آفرید.» (البخاری، ۱۴۰۱: ۶۲) در روایات بزرگان دین اسلام توصیه فراوانی به «حضور قلب» در هنگام خواندن نماز شده است. این حضور قلب، شبیه به همان ایمانی است که پاندر با نام «تمرکز» از آن دم می‌زند و معتقد است فرد باید هنگام دعا، تمامی ذهن خود (هشیار، نیمه هشیار و فراهشیار) را به کارگیرد و در واقع مراقبه منظم، روشمند و هوشمند داشته باشد (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۸: ۱۱۸). یادکرد نام بزرگان در دعا و شفاعت خواستن از آنان نیز، مطلبی است که در دین اسلام و به خصوص مذهب شیعه بدان بسیار تأکید شده است. پاندر نیز به این مسئله توجه دارد و ذکر نام بزرگان دین را در طی دعا بسیار کارآمد و مؤثر می‌داند (پاندر، ۱۳۸۸: ۳۲). از دیگر نکات حائز توجه در دعای «پالایش» پاندر، رویکرد وی نسبت به تکالیف شرعی از جمله «روزه» است. وی اعتقاد دارد از مصادیق ایجاد خلأ در فکر و جسم «روزه گرفتن» است: «به نظر می‌رسد که روزه گرفتن ذهن و جسم را پالایش می‌دهد... روزه گرفتن، به ویژه برای غلبه بر مشکلات دشوار بسیار مؤثر است، زیرا هشیاری دعا کردن را در شما افزون می‌کند.» (همان: ۱۳۲). یکی از دعاهای معرفی شده توسط پاندر، دعای «محافظت» است. وی اعتقاد دارد اگر افراد با دعاهای محافظت از نظر ذهنی خودشان را محافظت نکنند، می‌توانند طعمه افکار نامهربانانه و حسودانه دیگران شوند و زندگی و سلامت آنان به خطر بیفتد (همان: ۱۴۴). این مسئله تشابه زیادی به مسئله «چشم زخم» دارد که در اسلام هم به آن اشاره شده است. دو آیه معروف سوره قلم در قرآن در این باره چنین است: «وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ * وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (قرآن، قلم: ۵۱ و ۵۲)

ترجمه: البته نزدیک است که کافران به چشمان (بد) خود (چشم زخم ززند و) از پایت در آورند، آنگاه که آیات قرآن بشنوند و (چون در فصاحتش حیرت کنند از شدت حسد) گویند که این شخص عجب دیوانه است * در حالی که این کتاب الهی جز ذکر و پند و حکمت برای عالمیان نیست.»

۲-۲-۴. جنبه عملی دعا از منظر پاندر

پاندر بر جنبه عملی دعا در زندگی روزمره اصرار می‌ورزد و در آثار خود، بر این اصل که دعا تنها روش اطمینان بخش برای حل مشکلات و تحقق آرمان‌هاست، پافشاری دارد (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۸: ۱۴-۱۳). او در جلد اول کتاب قدرت دعا، دعا کردن را مهم‌ترین «کاری» که شخص می‌تواند برای حل مشکل خود انجام دهد، می‌داند (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۷: ۱۱).

۲-۲-۵. علت اعجاز دعا از منظر پاندر

در پاسخ به علت و چرایی قدرت اعجاز دعا، پاندر معتقد است که قوانینی که برای دنیای نامرئی ذهن و روح وجود دارند، آنچنان قوی‌اند که می‌توانند برای تشدید کردن، بی‌اثر کردن، یا حتی وارونه‌ساختن قوانین جهان مادی به کار روند و دعا کردن، عملکرد این قوانین را تجلی می‌بخشد؛ بنابراین رویدادی را اعجاز پنداشتن، از نبود درک کارایی قوانین والاتر سرچشمه می‌گیرد (پاندر، ۱۳۸۷: ۱۵-۱۶).

۲-۲-۶. دلایل اجابت نشدن دعا از منظر پاندر

پاندر برای اجابت نشدن دعای انسان در پیشگاه الهی دلایلی را ذکر می‌کند که برخی از آنها به قرار زیر هستند: عدم آگاهی از خداوند درون، لزوم شکوفایی روح، وجود پاسخ بزرگ تر و بهتر، محدود کردن موهبت خداوندی، وجود فشار و اجبار، لزوم تغییر سطح و ... (ر.ک. پاندر ۱۳۸۷: ۷۳-۳۳).

۲-۳. همانندی‌ها در دیدگاه کاترین پاندر و مولانا درباره دعا

۲-۳-۱. دعا کردن انسان خواسته خداست: پاندر و مولانا، هر دو معتقدند که خود دعا کردن نیز خواسته خداوند است. پاندر می‌گوید: «اگر مصلحت نیکوی خداوند این نباشد که به خواسته‌های عمیق قلب‌تان برسید، از همان ابتدا چنین خواسته‌ای در شما پدیدار نخواهد شد.» (پاندر، ۱۳۸۷: ۱۷۳) مولانا نیز معتقد است همین که شخص دست به دعا برمی‌دارد، نشان‌دهنده این است که خداوند، خودش خواستار دعای بنده است.

گفت: «آن الله تو لیک ماست و آن نیاز درد سوزت پیک ماست

(مولانا، ۱۳۷۵/۳/۱۹۵)

۲-۳-۲. اجابت دعای همراه با اخلاص و از صمیم قلب: هر دو معتقد هستند که دعا کردن، اگر از روی اخلاص انجام شود، همان‌دم پذیرفته شده است. پاندر می‌گوید: «دعا کردن تنها به مفهوم درخواست و نجوا کردن نیست. دعا کردن، در عین حال یعنی دریافت کردن.» (پاندر، ۱۳۸۷: ۱۳) مولانا نیز معتقد است همچنان که خداوند، خود، دعا کردن را به بنده می‌آموزد، خود نیز دعا را مستجاب می‌گرداند:

گوید: «بگو یا ذوالوفا اغفر لذنب قدهفا» چون بنده آید در دعا او در نهان آمین کند

(مولانا، ۱۳۸۸: ۳۲۲)

۲-۳-۳. فانی شدن در اراده پروردگار به هنگام دعا: هر دو بر این عقیده هستند که فرد باید اراده خود را در اراده خداوند فانی کند تا به مقصود برسد. پاندر می‌گوید: «خداوند نه اراده من، که اراده تو مقدر خواهد شد» (پاندر، ۱۳۸۷: ۴۵) و مولانا نیز توصیه می‌کند:

خامش کن و از راه خموشی به عدم رو معدوم جو گشتی همگی حمد و ثنایی

(مولانا، ۱۳۸۸: ۱۰۳۷)

۲-۳-۴. **اعتقاد به دعاها و مناسک رسمی:** مولانا به شریعت - که یکی از راه‌های تهذیب و ریاضت نفس است - اعتقاد جزمی دارد و آن را یکی از پایه‌های رسیدن به حقیقت می‌شناسد. وی علاوه بر «معنی» اعمال، به «صورت» آنها نیز تأکید می‌ورزد و معتقد است اگر محبت خداوند تنها فکر و معنی بود، هیچگاه اعمال عبادی همچون نماز و روزه صورت نمی‌یافت:

گر محبت فکرت و معنیستی صورت روزه و نمازت نیستی

(مولانا، ۱/۱۳۷۵/۲۶۲۵)

پاندر نیز می‌گوید: «اجازه ندهید دعا کردن غیر رسمی جای مناسک رسمی را بگیرد. گاه مردم می‌گویند: من وقت ندارم به طور رسمی دعا کنم... چنین افراد گمراهی خودشان را از والاترین تجربه زندگی، یعنی دعای رسمی محروم می‌کنند.» (پاندر، ۱۳۸۷: ۸۳)

۲-۳-۵. **اصرار و ابرام در دعا:** هر دو معتقد هستند یکی از اصول دعا، اصرار و ابرام در آن است. مولانا می‌گوید:

چندان دعا کن در نهان، چندان بنال اندر شبان کز گنبد هفت آسمان در گوش تو آید صدا

(مولانا، ۱۳۸۸: ۱۴۲)

پاندر نیز معتقد است: «دعاهای بسیاری افراد اجابت نمی‌شود، زیرا اصرار نمی‌ورزند. لازم است در این امر پافشاری شود.» (پاندر، ۱۳۸۷: ۶۸)

۲-۳-۶. **استفاده از ابزار قصه و تمثیل برای تأثیرگذاری:** مولانا و پاندر، هر دو برای تأثیرگذاری بیشتر، از قصه و تمثیل استفاده می‌کنند، اما نوع این قصه‌ها متفاوت است. قصه‌های پاندر، امروزی‌تر و ملموس‌تر هستند و بیشتر مانند خاطره و یا تجربه واقعی‌ای هستند که دوستان و یا مخاطبان پاندر برای وی تعریف کرده‌اند، اما داستانهای مولانا اغلب برگرفته از داستانهای کهن کتبی همچون کلیله و دمنه هستند.

۲-۳-۷. **لزوم دعا برای دیگران:** هر دو معتقد به دعا برای دیگران هستند. در مثنوی حکایاتی از بزرگان وجود دارد که همواره جهت رفع حاجات دیگران دست به دعا برمی‌دارند؛ مانند حکایت دعای آن زاهد برای برآمدن دعای حاجیان:

چشمها را کرد سوی آسمان که اجابت کن دعای حاجیان

(مولانا، ۲/۱۳۷۵/۳۸۰۲)

پاندر معتقد است وقتی برای دیگران دعا می‌کنید، ابتدا خودتان احساس آرامش می‌کنید و این احساس راه را برای اجابت دعاهایتان هموار می‌کند. (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۸: ۱۹۹-۱۹۸)

۲-۳-۸. **لزوم دعا حتی برای دشمنان:** پاندر می‌گوید نه تنها برای دوستان، حتی برای دشمنان هم باید دعا کرد. رمز اجابت دعا از نظر وی «عفو و بخشش» و «خودخواه نبودن»

است. از منظر وی دعا کردن برای کسانی که به هر نحوی به انسان ظلم و ستم کرده‌اند، با وجود سختی و دردناکی، از بهترین پالاینده‌های روح به‌شمار می‌روند (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۷: ۵۹). مولانا نیز معتقد است از آنجایی که دشمنان باعث صلاح و خیر آدمی می‌گردند، پس باید در حق آنان دعا کرد:

چون سبب ساز صلاح من شدند پس دعایشان بر من است ای هوشمند

(مولانا، ۱۳۷۵/۴/۹۰)

۲-۳-۹. اشاره به داستان بزرگان دین و عرفان: مولانا و پاندر هر دو به داستانها و گفته‌های بزرگان دین و عرفان همچون: حضرت عیسی (ع)، حضرت محمد (ص) و... اشاراتی دارند. پاندر در تمامی کتب خود، جملات و حکایاتی از افرادی همچون: فرانسیس قدیس، اکهارت، امت فاکس و... می‌آورد. مولانا نیز در مثنوی حکایات بسیاری از پیامبران بیان می‌کند.

۲-۳-۱۰. اعتقاد به قدرت جادویی کلمات در دعا: هر دو معتقد به قدرت جادویی کلمات هنگام دعا هستند. مولانا این نکته را در داستان عیادت رسول(ص) از صحابی رنجور (ر.ک. مولانا ۱۳۷۵/۲/۲۱۴۴-۲۶۱۱) و برخی داستانهای دیگر به‌خوبی بیان می‌کند. پاندر نیز بر این باور است: «هر واژه‌ا داشته، قدرت عظیمی دارد و با ترتیبات معین قرار گرفتن واژه‌ها، نیروی ارتعاشی نامرئی عظیمی ایجاد می‌شود که عمیقاً بر ماده اثر می‌گذارد و نتایج مشیت‌شده خاص را مقدر می‌کند.» (پاندر، ۱۳۸۷: ۱۵۸)

۲-۳-۱۱. استناد به آیات کتب مقدس: مولانا و پاندر جهت تأثیرگذاری بیشتر مطالب، در آثار خود به استناد از کتب مقدس هم‌چون قرآن و انجیل مبادرت می‌ورزند و به فراخور کلام آیاتی را ذکر می‌کنند. این استناد در آثار پاندر گاهی به صورت نقل مستقیم آیات و گاهی به صورت اشاره به مضمون آیات صورت می‌پذیرد؛ مثلاً: «لازم است در دعا پافشاری شود. این نگرش «از طریق دعا» ی یعقوب و «بی‌باکی قدیس‌گونه» نذر کردنش، آشکار است: «تا مرا برکت ندهی، تو را رها نکنم.» (سفر پیدایش ۲۶:۳۲)» (پاندر، ۱۳۸۷: ۶۸) (برای مشاهده نمونه‌های بیشتر: ر.ک: پاندر، ۱۳۸۷: ۳۲؛ ۸۷؛ ۹۲؛ ۱۰۱؛ ۱۳۶؛ ۱۵۸؛ ۱۶۱؛ ۱۶۷ و...؛ همچنین: پاندر، ۱۳۸۸: ۲۴؛ ۸۲؛ ۹۵؛ ۱۰۰ و... در مورد مولانا نیز، اصولاً آنچه که غالب درونمایه مثنوی و پایه‌های استدلالات مولانا را تشکیل می‌دهد، افکار و اندیشه‌هایی برگرفته از قرآن است. اما شکل این اندیشه‌ها متفاوت است؛ (ر.ک: در گاهی، ۱۳۹۲: ۱۵) به عنوان نمونه:

نیک بنگر اندرین ای محتجب که دعا را بست حق بر آستجب

(مولانا، ۱۳۷۵: ۳/۲۳۰۴)

(برای مشاهده نمونه‌های بیشتر: ر.ک: مولانا، ۱۳۷۵: ۶۰/۱؛ ۳۰۶/۲؛ ۲۵۵۲/۲؛ ۱۷۰/۳؛ ۷۵۶/۳؛ ۳۵۰۴/۳ و ...)

۲-۴. نکات افتراق دیدگاه کاترین پاندر و مولانا درباره دعا:

۲-۴-۱. **طریقه و شیوه دعا کردن:** از مهمترین نکات اختلاف در مبحث «دعا»، طریقه و شیوه دعا کردن در نزد پاندر و مولانا است. پاندر معتقد است که شیوه‌های دعایی غربی‌ها و شرقی‌ها برعکس یکدیگر است. شرقی‌ها مراحل سخت و پیچیده‌تری را برای دعا کردن انتخاب می‌کنند که شاید هرکسی قادر به انجام آن نباشد؛ درحالی‌که ذهن مادی‌گرای غربی‌ها به نوعی دوست دارد که متقاعد شود و قدرت دعا نخست از طریق اجسام، افراد و اتفاقات به او نشان داده شود (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۷: ۴۹).

۲-۴-۲. **قوانین و مراحل دعایی:** پاندر برای دعا کردن، شیوه‌ها و قوانین خاصی دارد که هرچند سخت نیستند، اما از اصولی خاص و ویژه پیروی می‌کنند. وی معتقد است انواع دعاهایی که معرفی کرده است، باید به صورت مرحله به مرحله انجام شود و در غیر این صورت تأثیرگذار نخواهند بود (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۸: ۶۰)، اما این موضوع در مورد مولانا مصداقی ندارد. او دعا کردن را «مرحله‌گذاری» یا «طبقه‌بندی» نمی‌کند. انسان فقط کافی است که از درون خویش، خداوند را صدا بزند تا دعایش مستجاب شود: دور مرو، سفر مجو، پیش تو است ماه تو نعره مزن که زیر لب می‌شنود ز تو دعا (مولانا، ۱۳۸۸: ۱۵۹)

۲-۴-۳. **تغییر یا عدم تغییر کلیه امور توسط دعا:** مولانا معتقد است بعضی امور مثل مرگ و نادانی، اموری هستند که حتی دعا هم نمی‌تواند آنها را برگرداند و یا تغییر دهد. در مثنوی داستان مردی است که به اصرار از حضرت موسی (ع) می‌خواهد تا زبان طیور و بهایم را به او بیاموزد و در نهایت به وسیله فراگیری این زبان، متوجه زمان مرگ خود می‌شود و این حقیقت برایش آشکار می‌گردد که برخی امور همانند مرگ را نمی‌توان تغییر داد (ر.ک: مولانا، ۱۳۷۵/۳/۳۲۶۰-۳۳۹۰؛ همچنین: ۲۵۷۰/۳/۱۳۷۵-۲۵۹۸)؛ اما پاندر چنین اعتقادی ندارد و از منظر او هرچیزی با دعا قابل تغییر است (همان: ۱۲۰).

۲-۴-۴. **تمرکز بر مسائل معنوی توسط مولانا و مسائل دنیایی توسط پاندر:** از مهمترین نکات افتراق پاندر و مولانا، توجه مولانا به مسائل معنوی و توجه و تمرکز پاندر به روی مسائل مادی است. مولانا در مثنوی، طی تمثیل گونه‌ای (دفتر ۴، ابیات ۲۳۷-۲۵۵)، «گلخن حمام را تصویری از جایگاه اغنیا و طالبان دنیا نشان می‌دهد که در آنجا گویی تمام اوقات به سرگین کشی اشتغال دارند و سرگین کشی هم برای آن است که تا گلخن همواره گرم بماند و آب حمام را که موجب پاکی جسم و جان اتقیاست گرم بدارد» (زرین کوب، ۱۳۷۲: ۲۶۲)؛ اما پاندر به مسائل مادی تأکید فراوان دارد و آسودگی و رفاه

مالی را لازمه شادزیستن و مفیدبودن می‌داند: «اگر توانگر نباشید، نه به درد خودتان می‌خورید، نه به درد دیگری... بدون آسایش و بازآفرینی، چگونه می‌توان در عرصه مادی، به تمامی و شادمانه زیست؟» (پاندر، ۱۳۸۳: ۱۳)

۲-۴-۵. دلایل عدم استجاب دعا: پاندر برای عدم استجاب دعا در نزد پروردگار دلایلی را می‌آورد از جمله: عدم آگاهی از خداوند درون، محدود کردن موهبت خداوندی و... (ر.ک: پاندر، ۱۳۸۷: ۷۳-۳۳)، اما مولانا ضمن آنکه برای قبولی دعا شرایطی را لازم می‌داند، برخی از دلایل عدم استجاب دعا را چنین برمی‌شمارد: گناه و اعمال ناپسندیده انسان مثل کبر و حرص، خیر و صلاح نبودن در استجاب دعا و... .

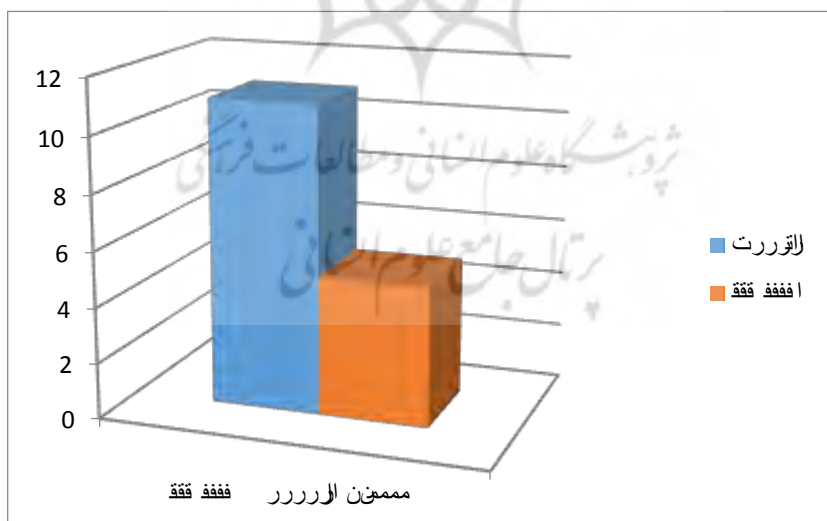
۳. نتیجه‌گیری

«دعا» هم از دیدگاه پاندر و هم از دیدگاه مولانا از جایگاه خاص و ویژه‌ای برخوردار است. با وجود تشابهات بسیار این دو عارف در امر دعا، افتراقاتی نیز میان آنان در این خصوص مشاهده می‌گردد. از آنجا که زبان و نثر پاندر بسیار ساده و روان است، در جذب مخاطب معاصر بسیار موفق بوده‌است. کاترین پاندر نگاه تازه و مدرنی نسبت به مسئله دعا دارد و آن را ارتباط ساده بشر با خداوند خویش می‌داند. او دعا را در قالب «عبارت‌های تأکیدی» و با شیوه‌ای بسیار روان و با استفاده از کلمات کاملاً امروزی و مطابق با نیازهای انسان معاصر بیان می‌کند و معتقد است که اگر این عبارات تأکیدی با خلوص نیت و طبق شرایطی خاص خوانده شوند، بی‌شک اجابت خواهند شد. به طور کلی نقاط افتراق مولانا و پاندر در این موارد خلاصه می‌شود: طریقه و شیوه دعا کردن، قوانین و مراحل دعایی، تغییر یا عدم تغییر کلیه امور توسط دعا، تمرکز بر مسائل معنوی توسط مولانا و مسائل دنیایی توسط پاندر، دلایل عدم استجاب دعا. از نقاط مشترک و همانندی‌های نگاه پاندر و مولانا نسبت به دعا نیز می‌توان به مواردی همچون: لزوم اخلاص در دعا، لزوم فناء اراده انسان در اراده خداوند هنگام دعا، خواسته خداوند و موهبت الهی بودن دعا، لزوم اصرار و الحاح در دعا و... اشاره کرد. با توجه به این موارد در مقایسه تطبیقی میان مولانا و پاندر درمی‌یابیم که به‌طور کلی، همانندی‌ها و شباهت‌ها در دیدگاه مولانا و پاندر در زمینه دعا اصولاً بیشتر از اختلافات و افتراقات میان آن دو است. در جدول و نمودار ذیل مطالب به‌صورت خلاصه ارائه شده است.

«جدول اشتراکات و افتراقات میان دیدگاه مولانا و پاندر در خصوص دعا»

اشتراکات و افتراقات میان دیدگاه مولانا و پاندر در خصوص دعا		
افتراقات	اشتراکات	ردیف
طریقه و شیوه دعا کردن	دعا کردن انسان خواسته خداست	۱
قوانین و مراحل دعایی	اجابت دعای همراه با اخلاص و از صمیم قلب	۲
تغییر یا عدم تغییر کلیه امور توسط دعا	فانی شدن در اراده پروردگار به هنگام دعا	۳
تمرکز بر مسائل معنوی توسط مولانا و مسائل دنیایی توسط پاندر	اعتقاد به دعاها و مناسک رسمی	۴
دلایل عدم استجاب دعا	اصرار و ابرام در دعا	۵
	استفاده از ابزار قصه و تمثیل برای تأثیرگذاری	۶
	لزوم دعا برای دیگران	۷
	لزوم دعا حتی برای دشمنان	۸
	اشاره به داستان بزرگان دین و عرفان	۹
	اعتقاد به قدرت جادویی کلمات در دعا	۱۰
	استناد به آیات کتب مقدس	۱۱

«نمودار میزان اشتراکات و افتراقات میان دیدگاه مولانا و پاندر در خصوص دعا»

یادداشتها

^۱ کاترین پاندر (Catherine Ponder) در ۱۴ فوریه سال ۱۹۲۷م. در شهر رتسویل ایالت کارولینای جنوبی در کشور آمریکا به دنیا آمد و بعد از سالها مطالعه در زمینه تجارت، در مدرسه کشیشان ثبت نام کرد و در سال ۱۹۵۶م. درجه کارشناسی علمی در آموزش و پرورش را دریافت نمود. در سال ۱۹۵۸م. به عنوان کشیش کلیسای «اندیشه نوین» با یک دفتر اولیه در کلیسای بیرمینگهام در ایالت آلاباما (۱۹۵۸-۱۹۶۱م.) تعیین شد (ر.ک: پاندر، ۱۳۷۶: ۷). وی در مکانهای مختلفی به عنوان کشیش حضور داشت؛ از جمله: کلیسای آستین ایالت تگزاس (۱۹۶۱-۱۹۶۹)، سان آنتونیو و پالم دیزرت (۱۹۶۹-۱۹۷۳) و کالیفرنیا (۱۹۷۳)، جایی که پس از آن در آنجا ماند. پاندر یک کشیش آمریکایی با اعتقاد یکپارچه (منظور یک جنبش دینی در میان جنبش گسترده‌تر اندیشه نوین) است (همان). این جنبش، خود را یک سازمان مسیحی جهانی می‌داند و رویکردی مثبت در زندگی را با پذیرش دیدن خوبی در همه مردم و رخدادها آموزش می‌دهد و ناشر کتابهایی در زمینه پیشرفت رفاه است. سازمانهای کلیسای خانم پاندر در همه‌جای آمریکا و در دیگر نقاط جهان امروزه با کشیشان اندیشه نوین اداره می‌شوند. وی بیشتر از دوازده کتاب نوشته است که در ردیف پر فروش ترین کتابها بوده‌اند:

قانون توانگری، از دولت عشق، اسرار رفاه، قوانین پویای درمان، راز شفا، دعا و پولدار شدن، چشم دل بگشا، پیدایش میلیونرها، موسی میلیونر، یوشع میلیونر، میلیونر از ناصره، ذهن خود را برای دریافت باز کنید، راز نامحدود رفاه، قدرت دعا، شهادت موفقیت، قوانین پویای کامیابی، یک داستان عاشقانه و سیاستگرایی: هنر ده درصد (پیشگفتار کتاب توسط پائولا لنگوس ریان).

کتابنامه

-قرآن مجید.

-انجیل.

- آمدی تمیمی، عبدالواحد بن محمد. (۱۴۱۰ق.). *شرح غرر الحکم و درر الکلم*، تصحیح مهدی رجایی. قم: دارالکتاب الاسلامی.
- آملی، محمدبن محمود شمس الدین. (۱۳۸۰). *فرهنگ اصطلاحات و تعریفات (نقائس الفنون)*. گردآورنده دکتر بهروز ثروتیان. تهران: فردوس.
- ابن منظور، محمدبن مکرم. (۱۴۰۸ق.). *لسان العرب*. بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
- ابن عربی، محی الدین. (۱۳۸۷) *فصوص الحکم*، تصحیح و ترجمه محمد خواجه‌جوی. تهران: انتشارات مولی.
- اوتو، رودلف. (۱۳۹۷). *عرفان شرق و غرب*. *تحلیلی مقایسه‌ای درباره ماهیت عرفان*. مقدمه، ترجمه و تحقیق: انشا... رحمتیان. ویراسته مصطفی ملکیان. تهران: سوفیا.
- بخاری، ابو عبدالله محمد بن اسماعیل. (۱۴۰۱). *صحیح البخاری*. ج ۸. بیروت: لبنان.
- بهنام فر، محمد و زهرا خوشامن. (۱۳۹۸). «مقایسه اندیشه‌های متافیزیکی مولوی و لوبسانگ رامپا بر اساس ایده جهان هولوگرافیک». *نشریه ادبیات تطبیقی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان*. سال یازدهم، شماره ۲۰، صص ۲۷-۱.

- پاندر، کاترین. (۱۳۸۷). **قدرت دعا**. جلد ۱. ترجمه مینا اعظامی. چاپ ششم. تهران: میترا.
- پاندر، کاترین. (۱۳۸۸). **قدرت دعا**. جلد ۲. ترجمه مینا اعظامی. چاپ هشتم. تهران: میترا.
- پاندر، کاترین. (۱۳۸۳). **قانون توانگری**. ترجمه گیتی خوشدل. چاپ نوزدهم. تهران: پیکان.
- پاندر، کاترین. (۱۳۷۳). **از دولت عشق**. ترجمه گیتی خوشدل. چاپ چهارم. تهران: روشنگران.
- پاندر، کاترین. (۱۳۷۶). **چشم دل بگشا**. ترجمه گیتی خوشدل. چاپ چهارم. تهران: البرز.
- تبریزی، شمس الدین محمد. (۱۳۹۶). **مقالات شمس تبریزی**. به تصحیح و تعلیق محمدعلی موحد. چاپ پنجم. تهران: خوارزمی.
- حسنی جلیلیان، محمدرضا. (۱۳۹۹). «بررسی تطبیقی آموزه‌های چهار میثاق میگوئل روئیز و مثنوی مولوی». **نشریه ادبیات تطبیقی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان**. سال دوازدهم، شماره ۲۲، صص ۹۳-۷۵.
- درگاهی، محمود. (۱۳۹۲). **آیات مثنوی**. چاپ چهارم. تهران: امیرکبیر.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۴۰). **لغتنامه دهخدا**. تهران: دانشگاه تهران.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۹۳). **جستجو در تصوف ایران**. چاپ سیزدهم. تهران: امیرکبیر.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۹۲). **ارزش میراث صوفیه**. چاپ شانزدهم. تهران: امیرکبیر.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۷۲). **بحر در کوزه**. چاپ چهارم. تهران: علمی.
- شیمل، آن ماری. (۱۳۷۰). **شکوه شمس**. ترجمه حسن لاهوتی. چاپ دوم. تهران: علمی و فرهنگی.
- قبادی، علیرضا و پروین علی پور. (۱۳۹۱). «تحلیل کارکردی مراسم و مناسک دینی». **دو فصلنامه علمی - تخصصی اسلام و علوم اجتماعی**. دوره سوم، شماره ۹، صص ۱۱۵-۱۲۷.
- قرشی، علی اکبر. (۱۳۸۶). **قاموس قرآن**. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- معین، محمد. (۱۳۸۷). **فرهنگ فارسی (معین)**. چاپ اول. تهران: کتاب آراد.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۶۱). تنظیم: مسعود مکارم، محمدرضا حامدی. **پیدایش مناهب**. قم: امام علی بن ابی طالب.
- مولانای بلخی، جلال الدین محمد. (۱۳۸۱). **فیه مافیه**. با تصحیحات و حواشی بدیع الزمان فروزانفر. چاپ نهم. تهران: امیرکبیر.

- مولانای بلخی، جلال الدین محمد.. (۱۳۸۸). **کلیات شمس تبریزی**. مطابق نسخه استاد بدیع الزمان فروزانفر. با مقدمه دکتر عبدالحسین زرین کوب. چاپ پنجم. تهران: صدای معاصر.
- مولانای بلخی، جلال الدین محمد. (۱۳۷۵). **مثنوی معنوی**. به تصحیح رینولد نیکلسن. تهران: توس.
- همیلتون، ملکم. ۱۳۷۷. **جامعه‌شناسی دین**. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: تیان.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی